

Saaja:

Regionaal- ja Põllumajandusministeerium

28.09.2025

Koopia:

Justiits- ja Digiministeerium, Rahandusministeerium, Sotsiaalministeerium, Siseministeerium, Majandus- ja Kommunikatsiooniministeerium, Eesti Linnade ja Valdade Liit, Põllumajandus- ja Toiduamet, Maksu- ja Tolliamet, Põllumajanduse Registrite ja Informatsiooni Amet, Eesti Maaülikool, MTÜ Eesti Loomaarstide Koda, MTÜ Eesti Loomakaitse Selts, MTÜ Loomus, Varjupaikade MTÜ, Loomade Hoiupaik MTÜ, Pesaleidja MTÜ, Cats Help MTÜ, Assisi Franciscuse Selts MTÜ, Tartu Kassikaitse MTÜ, Rõõmsad Hüpped MTÜ, Ayuda MTÜ, Väikeste Loomade Abi MTÜ, Kitten Help MTÜ, Eesti Kennelliit, MTÜ Eesti Kassikasvatajate Liit Felix, Lääne-Virumaa Koduloomade Varjupaik MTÜ, Hiiumaa Koduta Loomade Turvakodu MTÜ, Paikass MTÜ, Kiisutuba MTÜ, Kohtla-Järve Koduloomade Varjupaik MTÜ, Saaremaa Lemmikloomade Turvakodu MTÜ, Loomapäästegrupp MTÜ, Julia Viljumovskaja Erahoiukodu, MTÜ Aita Mind Koju, Käpa Abi MTÜ, MTÜ Metsloomaühing, Imeloomad MTÜ, MTÜ Farmiloomade turvakodu Eestimaal, MTÜ Nähtamatud Loomad, Ustav Süda MTÜ, MTÜ Kassi Elu, MTÜ Zoriku Hoiukodu, MTÜ Kurrmäu, MTÜ Paita Mind, Tammiste kassid MTÜ, MTÜ Lotus Cat, Narva Kasside SOS MTÜ, Kasside Turvakodu MTÜ, Kassid Talveks Sooja MTÜ, Narva Hüljatud Loomad MTÜ, Aitakassi MTÜ, Gabrieli Loomade Elu MTÜ, MTÜ Kassiabi, MTÜ Soe Pesa, MTÜ MT Rescue Horses, MTÜ Kiisu Tahab Koju, MTÜ Paitame Loomakesi

Eestimaa Loomakaitse Liidu ja allakirjutanud organisatsioonide arvamuse loomakaitse seaduse ja veterinaarseaduse muutmise seaduse eelnõule

Eestimaa Loomakaitse Liit (ELL) ja allakirjutanud organisatsioonide esindajad on seisukohal, et kavandatud regulatsioon on loomavaenulik ja ebaselge. Mitmed sätted eelnõus toodud kujul on üllatuslikud ja loomade kaitse seisukohalt kahetsusväärset nende olukorda veelgi halvendavad. Lisaks pole arvestatud mitmeid Rahvaalgatuste ja loomakaitseorganisatsioonide ettepanekuid, sh on jäetud välja VTK-s viidatud väga oluline koerte ja kasside kiipimis- ning registreerimiskohustus (üleriigiline register) ning mitmel juhul ei peegelda eelnõu sõnastus seletuskirjas väljendatud eesmärgi. Kooskõlastamiseks esitatud kujul eelnõu ei lähtu loomade kaitse eesmärgist ning mitmel juhul pigem kahjustavad loomade heaolu.

Olulisemad probleemid:

- **Eutanaasia otsustamise õiguse andmine üksnes loomaarstile riivab olulisel määral põhiõiguseid. Eutanaasia üle hakkab otsustama veterinaar ka omanikuga loomade puhul olenemata omaniku tahtest.** Eelnõu annab otsustusõiguse veterinaararstile ka omaniku tahte vastaselt ning hulkuvate loomade osas lubab kohese hukkamise ilma § 5 lg 2 kaitsetähtajata. Muuhulgas võimaldab eelnõu sõnastus tõlgendust, mille kohaselt võib varjupaigas hukata looma olenemata sellest, kas tal on terviseprobleem või mitte.
- **Loakohustuse ebavõrdsus ja vastuolu. Varjupaikadele kehtestatud tegevusloa nõuded on ebaselged ja tekitavad ebavõrdsust, luues olemasolevatele tegevusloa omavatele varjupaikadele selge eelise.** Täna liikmesriiki viimisega tegeleva varjupaiga tegevusloa omavad varjupaigad (st varjupaigad, kes täna on kohalike omavalitsuste lepingulised partnerid) jõustuvate sätete alusel eraldi tegevusloa taotlema ei pea (rakendussätted loevad varasemad load automaatselt nõuetele vastavaks). Samas on

liikmesriiki viimisega tegelev varjupaiga tegevusloa nõuded teistsugused, sh leebemad. Jääb arusaamatuks, miks esmakordse loa taotlejatele rangemad nõuded kehtestatakse ning kelle huve antud muudatus teenib. Ka on jõustuvate sätete alusel tegevusloba taotlevate varjupaikade kontrolliese oluliselt rangem (sh personal ja vastutav veterinaar), kuid liikmesriiki viijatel piirdub kontrolliese 2019/2035 art 11-ga;

- **Tegevusloa nõude puhul eiratakse Hoiukodu-mudelit. Kõikidele hulkuvate loomadega tegelevatele organisatsioonidele varjupaiga tegevusloa kohustuse kehtestamine pärsib organisatsioonide tegevust ja seeläbi piirab hulkuvate loomade päästmise võimalusi ning võib omakorda tuua kaasa hulkuvate loomade masshukkamise.** Rajatisepõhised nõuded ei ühildu hoiukodude võrgustikuga ja sunnivad MTÜ-sid tegevust peatama, mis jätab tuhanded loomad abita ja suurendab hukkamise riski. „Varjupaiga“ mõiste jääb ebaselgeks. Seadusetekst viitab EL mõistes rajatisele/ettevõttele, kuid seletuskiri laiendab seda ka hoiukodude võrgustikele — tulemuseks on õiguslik ebakindlus ja rakendamise probleemid.
- **Loa asemel vajame järelevalvet.** Eelnõus põhjendatakse loakohustust probleemidega, mis tulenevad tegelikult puudulikust järelevalvest ja rikkujate vähesest sanktsioneerimisest; loa nõude kehtestamine ei paranda seaduskuulekust (ehk need kes täna teatamiskohustust ei täida ei hakka taotlema ka tegevusloba) ega lahenda eelnõu seletuskirjas viidatud probleeme, sh ei seostu seletuskirjas viidatud mitmed probleemid varjupaikade tegevusega (illegaalne loomadega kauplemine, vedu, loomavabrikud), milliste lahendamine on otseselt järelevalve ja muude valdkondade reguleerimise küsimus.
- **Ketis pidamise regulatsioon on õiguslikult ebaselge ja võimaldab mitmeti tõlgendamist.** LoKS-is kavandatakse püsivalt ketis pidamine keelata (seletuskirja põhjendused) ja lubada erandlikult vaid enne 2027 sündinud nn ohtlike agressiivsete koerte ketis pidamine nende eluea lõpuni, kuid määruse muudatused seletuskirjas toodud eesmärgi ei peegelda. Üleminekusätted võimaldavad tõlgendust, mis lubab pidada veel 10 aastat alaliselt ketis kõiki neid enne 2027 sündinud koeri, kes seaduse jõustumise ajal ei olnud ketis ning seda olenemata põhjusest. **Lisaks on koerte ketis pidamise keelu rakendussätete omavaheline suhestumine ebaselge.** Üleminekusätetesse lisatud lõike 16 sõnastusest saab järeldada, et keeld kehtib üksnes ja ainult alates 2027 sündinud koerte suhtes. Samas saaks lõikes 17 toodud sõnastusest vastupidiselt järeldada, et enne 2027 sündinud koerte ketis pidamine on lubatav üksnes juhul, kui nad on seaduse jõustumise ajal ketis ning teistsuguse pidamisviisi korral agressiivsed või ohtlikud iseendale, teisele loomale või inimesele. Teisisõnu on seletuskirja kohaselt eelnõu koostaja eesmärk keelata kõigi koerte püsivalt ketis pidamine olenemata sünniajast ning lubada seda erandlikult vaid teatud juhtudel (ohtlik koer, kes on sündinud enne 2027. aastat), kuid eelnõu enda sätted seda ei peegelda ja loovad võimaluse erinevaks tõlgenduseks.
- **Ketis pidamise keeldu saab manipuleerida kui keeldu kohaldatakse sõltuvalt koera sünniajast.** Sidudes ketis pidamise keelu koera sünniajaga, loob seadusandja olukorra, kus loomapidajal on hõlpsasti võimalik koera vanuse kohta ebaõigeid andmeid esitada, seda enam, et üleriigilise kiipimise ja registri kohustust ei kehtestata.
- **Koera liikumisvajaduse üldnorm määruuses nr 76 ei kata kõiki pidamisviise.** § 9 täiendatud sätted (jalutuskäigud 2 korda päevas) ei sisusta sõnaselgelt, et norm kohaldub sõltumata pidamisviisist – ehk ka ketis, aedikus ja puuris peetavatele koertele. Selline regulatsioon jätab endiselt ruumi tõlgenduseks, et pindalanõuded asendavad jalutuskäigud ja sotsialiseerimise, millisele ebaselgusele on juhtinud tähelepanu ka kohtud.

- **Määrus nr 76 vajab muutmist tervikuna.** Ainuüksi koerte ketis pidamise regulatsiooni täiendamine ei täida eelnõus toodud eesmäärke – looma heaolu paremat tagamist, piisava liikumisvajaduse rahuldamist ja sotsialiseeritud looma kasvatamist. Olukorras, kus muutmata kujul jäävad kehtima need määruse nr 76 sätted, mis võimaldavad koeri nt püsivalt puuris pidada (kus maksimaalne pindala on 4 m², võrreldes keti puhul nõutud 40 m²-ga) või liiga väikestes väliaedikutes (vaid 7 m² suurele koerale), jääb eelnõu sisuliselt poolikuks ega kõrvalda looma heaolu seisukohalt tervikuna neid puuduseid, mille tõttu keelatakse ka koerte alaline ketis pidamine.
- **Mikrokiip ja register jäetud välja.** Üleriigilist kiipimis- ja registreerimiskohustust ei kehtestata, kuigi see on võtmelahendus omaniku tuvastamisel ja eutanaasiate vähendamiseks, aga ka vastutuse tagamisel. Liiatigi on see vajalik, et kontrollida muuhulgas ketis pidamise keelu täitmist (tuvastamaks looma sünniaeg) ja tagamaks õiguslik raamistik, mis toetab varjupaikade arvestuse pidamise/omandiõiguse üleandmise regulatsiooni eesmäärke.
- **Eksitav mulje loomakaitseorganisatsioonide heakskiidust.** Seletuskirjas on ebaõigesti märgitud justkui oleks eelnõu sellises sõnastuses kooskõlastatud loomakaitseorganisatsioonidega ja erimeelsusi poleks kavandatule esitatud. Ehkki vaid üksikud loomakaitseorganisatsioonid on olnud aruteludele kaasatud ja saanud esitada ettepanekuid, siis sellisel kujul eelnõud ei ole valdavale enamusele loomakaitseorganisatsioonidele tutvustatud, veelgi vähem ei ole seda heaks kiidetud, sh ELL poolt. Loomakaitseorganisatsioonid on nii arutelul kui kirjalikus vormis juhtinud tähelepanu kavandatavate muudatuste puudujääkidele ja negatiivsetele mõjudele. Nende tähelepanekutega ei ole eelnõu koostajad arvestanud

Terminid „ELL“ ja „Eestimaa Loomakaitse Liit“ käesoleva arvamuse mõttes hõlmavad ka kõiki muid ühinguid, kes arvamuse on allkirjastanud.

1. ZOOFILIA KEELUSTAMINE

1.1. Eelnõu § 1 lg 1: *paragrahvi 4 lõiget 1 täiendatakse pärast sõnu „loomavõitluse korraldamine“ sõnadega „, loomaga suguühtesse astumine ja muu sugulise iseloomuga tegu“*

ELL on muudatusega nõus ning märkused puuduvad.

1.2. Eelnõu § 1 lg 2: *paragrahvi 4 täiendatakse lõikega 4 järgmises sõnastuses: „(4) Keelatud on loomaga suguühtesse astumist või muu sugulise iseloomuga tegu fotografeerida ja videosalvestada, sellist fotot või videosalvestist omandada ja hoida ning teisele isikule üle anda, näidata või muul viisil kättesaadavaks teha.*

ELL on muudatusega üldjoontes nõus, kuid rõhutab, et selline fotografeerimine ja videosalvestamine ja üleandmise keeld ei saa laieneda olukorras, kus seda tehakse teo toimepanemise tõendamiseks ja teo toimepanija vastutusele võtmise tagamiseks. Nimelt on tulnud praktikas tegu ilmsiks just seetõttu, et loomaga suguühtesse astumist või muud sugulise iseloomuga tegu filmiti isiku vastutusele võtmise eesmärgil ja edastati see loomakaitseorganisatsioonile või korrakaitseorganile asjakohase süüteomenetluse algatamiseks. **Seetõttu palub ELL sätet asjakohaselt täiendada.**

2. KOERTE KETIS PIDAMISE KEELAMINE

2.1. Eelnõu § 1 lg 3: paragrahvi 5² täiendatakse lõigetega 5 ja 6 järgmises sõnastuses:

„(5) Koera on keelatud pidada ketis.

(6) Täiskasvanud koera on lubatud ajutiselt ketis hoida meditsiinilisel näidustusel, looma turvalisuse kaalutlusel ja juhul, kui loom on agressiivne või ohtlik teisele loomale või inimesele.“;

Eestimaa Loomakaitse Liit nõustub koera ketis pidamise keelamisega, kuid teeb ettepaneku lg 6 täpsustamiseks nii, et ketis hoidmise ajutisus on selgemini sisustatud.

Eelnõu seletuskirjas on selgitatud ajutisust järgnevalt: „Eelnõu kohaselt ei ole lubatud kutsikat ketis hoida: meditsiinilise näidustuse korral tuleb kutsikat pidada selleks ettenähtud puuris, mis on rangelt soovituslik ka täiskasvanud koerte puhul. Lisaks on meditsiinilise näidustuse korral vajalik vajadusel esitada veterinaararsti väljastatud haiguslugu või kodujuhend, mille alusel selline pidamisviis on soovitatud. Ajutine ketis hoidmine looma turvalisuse kaalutlustel või agressiivsuse korral peab kestma nii lühikest aega kui võimalik. Sellise pidamisviisi näiteks võiks tuua olukorra, kus koerapidajat külastatakse teise loomaga, kellega koer läbi ei saa. Külastus kestab üldjuhul paar tundi ja kui tegemist on pikema külastusega, tuleb koeraga sotsialiseeruda ning jalutada mitte harvem kui iga paari tunni järel. Kui looma soovitakse kaitsta öösel, näiteks metsloomade eest, siis looma ketti panek ei ole sobiv lahendus, sest koeral puudub võimalus ennast kaitsta ja põgeneda. Koera agressiivsuse vältimiseks on oluline teda kutsikana kasvatada ja kutsika pidamine ketis väitega, et koer või antud koeratõug on agressiivne, ei ole agressiivsuse tekkepõhjuseid arvestades lubatud. Koera ajutiselt ketis hoidmise korral tuleb talle samuti tagada piisav sotsialiseerimine ja liikumisvõimalus. Alternatiivina koera paigutamine väiksesse pidamisaedikusse ei pruugi tagada, et loom saab täielikult rahuldada oma liikumisvajaduse ning seda tuleks vältida.“.

Arvestades seletuskirjas toodud põhjendusi, teeb ELL ettepaneku lisada lg-sse 6 täiendavalt järgnev: „Ajutine ketis hoidmine peab kestma nii lühikest aega kui võimalik ja ei tohi kesta järjestikku kauem kui 2 tundi ning ööpäevas mitte rohkem kui 4 tundi“. Meditsiinilise näidustuse esinemist kinnitab üksnes veterinaararsti väljastatud haiguslugu või kodujuhend, mille alusel koera ajutine ketis pidamise viis on soovitatud.

Sätte täiendamata jätmise korral on keeruline mõista piire ajutise ketis pidamise ja alalise ketis pidamise vahel ning esineb oht, et ajutise pidamise egiidi all jätkatakse loomade alalist ketis pidamist. Seletuskirjas märgitud selgitus, et koera ajutisel ketis hoidmisel kauemaks kui paariks tunniks tuleb koeraga jalutada mitte harvem kui iga paari tunni järel tekitab ebaselgust juurdegi, arvestades, et sellele tuginedes võiks koera püsivalt ketis edasi pidada, kui iga paari tunni tagant koera jalutama viiakse.

Eelnõu seletuskirjas on märgitud, et „ketti ei tohi kasutada kutsika või noore koera kasvatamisel /../, samuti, et „eelnõu kohaselt ei ole lubatud kutsikat ketis hoida“. Eelnõu antud juhul sellist mõtet ei peegelda ning ajutine ketis hoidmise regulatsioon ei sea

mistahes erisusi, mis põhineksid looma vanusel. **Seetõttu teeb ELL ettepaneku eelnõud vastavalt korrigeerida. ELL toetab kutsikate ajutise ketis hoidmise keelamist.**

2.2. Eelnõu § 1 lg 14: paragrahvi 81¹ täiendatakse lõigetega 16–17 järgmises sõnastuses:

„(16) Käesoleva seaduse § 5² lõikes 5 sätestatud keeldu kohaldatakse 2027. aastal ja hiljem sündinud koerte suhtes.

(17) Koera, kes on sündinud enne 2027. aasta 1. jaanuari ja keda peetakse käesoleva seaduse § 3 lõike 5 alusel kehtestatud nõuete kohaselt ketis ning kes võib teistsuguse pidamisviisi korral olla agressiivne või ohtlik iseendale, teisele loomale või inimesele, võib pidada ketis kuni 2037. aasta 1. jaanuarini või tema surmani“.

Eelnõu seletuskirjas on märgitud järgmist: „Lisaks on eelnõus sätestatud üleminekusäte, mille kohaselt koera ketis pidamise keeldu kohaldatakse 2027. aastal ja hiljem sündinud koerte suhtes, mis tähendab, et koera, kes on sündinud enne nimetatud tähtpäeva, on lubatud mõjuval põhjusel ketis edasi pidada eeldusel, et looma heaolu on tagatud. Ketis pidamisega harjunud looma peab olema võimalik pidada ketis vajadusel tema elu lõpuni, tagades samas looma heaolu, kui ta on sellise pidamisviisiga harjunud ning võib oma agressiivse käitumisega kahjustada inimeste turvalisust või teiste loomade heaolu. Sellisel kaalutlusel on sätestatud teine üleminekusäte, mille kohaselt võib koera, kes on sündinud enne 2027. aasta 1. jaanuari ja keda peetakse LoKS-i § 3 lõike 5 alusel kehtestatud nõuete kohaselt ketis ning kes võib teistsuguse pidamisviisi korral olla agressiivne või ohtlik iseendale või teisele loomale või inimesele, pidada ketis kuni 2037. aasta 1. jaanuarini või kuni looma surmani, kui loom sureb enne nimetatud tähtpäeva. Tegemist on pika üleminekuajaga, mis tagab piisavalt pika kohanemisaja vajadusel koera koolitamiseks ja teistsuguse pidamisviisiga harjutamiseks. Alates aastast 2037 ei tohi enam mitte ühtegi koera ketis pidada, vaid tuleb valida mõni teine pidamisviis.

Antud juhul järeldub eelnõu seletuskirjast, et eelnõu koostaja eesmärk on laiendada alalise ketis pidamise keeld kõikidele koertele, sõltumata sünniajast. Seda on ka ühiskond ja loomakaitseorganisatsioonid soovinud. Kuid seletuskirjast nähtuvalt luuakse erandlik alus alalise ketis pidamise lubamiseks enne 2027. aastat sündinud koertele, keda seni on ketis peetud ja kui nad teistsuguse pidamisviisi korral oleksid agressiivsed või ohtlikud iseendale, teistele loomadele või inimestele. Samas rakendussätete sõnastus on vastuoluline: lg 16 järgi kohaldu alalise ketis pidamise keeld ainult 2027. aastal ja hiljem sündinud koertele, kuid lg 17 sõnastus avab võimaluse sootuks teistsuguseks tõlgenduseks. **Selline vastuolu muudab rakendussätete omavahelise suhestumise ebaselgeks ja jätab õigusliku olukorra mitmeti mõistetavaks, mistõttu tuleb sätteid täpsustada.**

Lisaks eeltoodud ebaselgusele, ei peegelda rakendussätted piisavalt selgelt eelnõu seletuskirjas väljendatud erandlikku ketis pidamise mõtet ja võimaldavad tõlgendust, mis lubavad pidada osa enne 2027 sündinud koeri ketis ka ilma erandliku aluseta (täpsemalt neid, kes seaduse jõustumise ajal ei olnud ketis). Nimelt on normi sisust järeldatav, et erandlik alus koerte ketis pidamisele laieneb vaid neile koertele, kes:

1) on sündinud enne 01.01.2027

2) on seaduse jõustumise ajal püsivalt ketis ja

3) nad võivad olla teistsuguse pidamisviisi korral agressiivsed või ohtlikud.

See tähendab, et koeri, kes on sündinud enne 01.01.2027 ja ei ole seaduse jõustumise ajal ketis, võib hiljem alaliselt ketis pidada, olenemata põhjusest ehk olenemata sellest, kas selleks esineb erandlik alus (ohtlik koer). ELL saab aru, aga et see ei ole käesoleval juhul eelnõu koostaja mõte ega ka eesmärk, mistõttu tuleb rakendussätteid ka vastavalt täpsustada.

ELL leiab, et erandi sätestamine agressiivsete või ohtlike koerte ketis pidamiseks ei ole põhjendatud ega toetu teaduspõhiste ega praktiliste argumentidele. Esmalt ei ole selge, milline koer on eelnõu koostaja hinnangul ohtlik endale ja teistele. Täielikult jääb aga arusaamatuks, millest tulenevalt leiab eelnõu koostaja, et ohtliku või agressiivse koera ketis pidamine on turvalisem kui tema pidamine korralikus ja tugevas aedikus või kuidas agressiivse koera ketis pidamine peaks ohu välistama. Tegelikult võib ketis pidamine võimendada nii looma agressiivsust kui ka ohtu ümbritsevatele inimestele ja teistele loomadele. Pikaajaline aheldatus tekitab loomades stressi, frustratsiooni ja väga sageli ka ebastabiilset ja ettearvamatut käitumist. Selline pidamisviis ei paranda looma kontrollitavust ega turvalisust – vastupidi, aheldatud koer võib rihma või keti katkemisel või inimese lähenemisel reageerida järsult ja ründavalt. Ohutuse tagamiseks tuleb keskenduda turvaliste aedikute ja vastutustundliku loomapidamise korraldamisele, mitte looma aheldamisele, sh nt tugevatele, nõuetekohaste mõõtmatega aedikutele, vajadusel topeltväravasüsteemidele **ning pädeva ja teadliku omaniku käitumisele, koolitamisele ja looma sotsialiseerimisele**. Need meetmed tagavad nii looma kui ka inimeste turvalisuse oluliselt paremini kui koera alaliselt aheldamine. Seetõttu leiab ELL, et eelnõus kavandatud erand ketis pidamise lubamiseks agressiivsete koerte puhul ei ole põhjendatud ega kooskõlas loomakaitse põhimõtete ega tänapäevaste loomapidamise standarditega. Kui eelnõu koostaja eesmärk on võtta kaitsemeetmed võimalike ohtlike koertega seoses (kaua ketis peetud koerad, kes vajavad rohkem aega), siis on pigem võimalik kehtestada seni ketis peetud koertega seoses üleminekuaeg, mille vältel praegused ketikoerte pidajad saavad soetada vajalikud vahendid, ehitada sobivad aedikud ja alustada koera sotsialiseerimise ja õpetamisega. ELL hinnangul on mõistlik üleminekuaeg sellisel juhul maksimaalselt 2 aastat seaduse jõustumisest, mille vältel peab aga iga ketikoera pidaja võtma kasutusele meetmed looma sotsialiseerimiseks ja tema keskkonna rikastamiseks.

ELL on seisukohal, et sellise ülemineku perioodi jooksul peab koerale olema tagatud sotsiaalne kontakt ja liikumisvajaduse rahuldamine, mis laieneb ka teiste pidamisviiside korral (ehk kohustus viia koera sotsiaalse kontakti eesmärgil ja liikumisvajaduse rahuldamiseks vähemalt kaks korda ööpäevas vähemalt pooleks tunniks jalutama või võimaldada tal liikuda muul viisil). Eeltoodu aitab tagada ka seletuskirjas mainitud kohustust koera koolitada ja teistsuguse pidamisviisiga harjutada. Ühtlasi tuleb sätestada ka vastav loomapidaja kohustus koolitamiseks ja harjutamiseks. Arvestades, et eelnõu koostaja peab oluliseks loomapidaja kohustust kaitsta looma öisel ajal ka metsloomade eest, tuleb kehtestada ka kohustus paigutada püsivalt ketis peetav koer öiseks ajaks siseruumi.

Eelnevast tulenevalt teeb ELL ettepaneku sõnastada rakendussätted järgmiselt:

„(16) Erandina võib koera, kes on sündinud enne 2026. aasta 1. jaanuari ja keda on seaduse jõustumise ajal peetud alaliselt ketis, pidada ketis üksnes üleminekuperioodi jooksul kuni 2029. aasta 1. jaanuarini, järgides käesoleva paragrahvi lõikes 17 sätestatud tingimusi.

(17) Ülemineku perioodi jooksul võib seni ketis peetud koera pidada ketis üksnes järgmistel tingimustel:

- 1) koera viiakse sotsiaalse kontakti ja liikumisvajaduse rahuldamiseks vähemalt kaks korda ööpäevas vähemalt pooleks tunniks jalutama või võimaldatakse tal muul viisil piisavalt liikuda tema ketis pidamise asukohast väljaspool;*
- 2) öiseks ajaks paigutatakse koer siseruumi;*
- 3) ketis hoitava koera kaelarihm ei ole metallist ega poov;*
- 4) Kui ketis hoitava koera kett on kinnitatud jooksutrossile, saab koer liikuda piki trossi 10 m ulatuses ja vähemalt 2 m laiuti kummalegi poole.*
- 5) Kui ketis hoitava koera kett on kinnitatud muule sobivale vahendile, saab koer liikuda vähemalt 40 m² ulatuses.*
- 6) Kui ketis hoitava koera kett on metallist, siis peab keti ja jooksutrossi või muu sobiva vahendi ühenduskoht olema sellisest materjalist, mis koera liikumise ajal ei tekitaks häirivat heli.*
- 7) ketis hoitava koera kett paikneb nii, et on välistatud selle keerdumine puu või muu eseme ümber.*
- 8) Loomapidaja teeb pingutusi koera koolitamiseks ja järkjärguliseks harjutamiseks sobivama pidamisviisiga.*

(18) Alates 2029. aasta 1. jaanuarist ei ole koerte ketis pidamine lubatud ühelgi juhul.“

ELL juhib ka tähelepanu, et üleriigilise kiipimiskohustuse kehtestamiseta ja üleriigilise registri loomiseta saab ketis pidamise keeldu manipuleerida. Sidudes ketis pidamise keelu koera sünniajaga, kuid jättes kehtestamata kohustuse kiipimiseks ja üleriigilises registris registreerimiseks, loob seadusandja olukorra, kus loomapidajal on hõlpsasti võimalik koera vanuse kohta ebaõigeid andmeid esitada.

3. HULKUVATE LOOMADE KAITSE/TEGEVUSLOA NÕUE

Eelnõu § 1 lg 4: 4) seadust täiendatakse peatükiga 2² järgmises sõnastuses „2². peatükk HULKUVATE LOOMADE KAITSE“ /../

3.1. Eelnõu loob kehtivast rangemad nõuded veel tegevusluba mitteomavatele varjupaikadele võrreldes juba tegevusluba omavate varjupaikadega

Kehtiva õiguse kohaselt peavad tegevusluba omama vaid need varjupaigad, kes loomi liikmesriikidesse viivad ning vastama vaid komisjoni delegeeritud määruse (EL) 2019/2035 artikli 11 nõuetele (biotruvalisuse nõuded ja nõuded ehitistele ja vahenditele). Eelnõu loob täiesti uue siseriikliku tegevusloa nn tavaliste varjupaikade jaoks (ehk varjupaikade jaoks, kes ei tegele loomade teise liikmesriiki viimisega), mille kontrollieseme sisu määratakse üksnes Eesti õiguse alusel (eelnõu § 1 lg 4 uue peatüki 2² sätted ja selle alusel kehtestatud ministri määrus), kusjuures erinevalt viidatud EL määruse artiklist 11, mis sätestab biotruvalisuse nõuded ja nõuded ehitistele ja vahenditele, on lisandunud nõuded personalile (töötajad, vastutav isik, vastutav veterinaar). Lisaks on eelnõu osaks ka ministri määruse kavand, mis täpsustab varjupaikadele kohalduvaid täiendavaid nõudeid:

- **Ruumid ja ehitised** (§ 2–3): detailne nõuete pakett (karantiin, eri liigid/sood eraldi, veterinaarruum, söödaruum, mikrokliima, müratase);
- **Bioturvalisuse kava** (§ 4): varjupaigal peab olema kirjalik bioohutuskava;
- **Veterinaararsti ülesanded** (§ 5): varjupaigal peab olema määratud veterinaararst, kes teeb kliinilise ülevaatus, otsustab haiguste ennetuse, ravi, söötmise, steriliseerimise, vastutab looma heaolu eest jne.;
- **Looma üleandmine** (§ 6): steriliseerimisnõue emastele koertele ja kassidele enne loovutust, uuele omanikule antakse juhend ja veterinaarne kokkuvõte.
- **Arvestuse pidamine** (§ 7): kohustus pidada arvestust väljakutsete, tagastatud loomade, uue omaniku saanud loomade ja hukatud loomade üle (säilitada 5 aastat).

Ehkki eelnõu § 5⁴ kohaselt kohaldatakse ka loomi teise liikmesriiki viivale varjupaigale loomakaitseseaduses varjupaigale esitatavaid nõudeid (sh peatükk 2²) ja ka täiendav ministri määruse kavand viitab samale, **sätetab loomakaitseseaduse uue peatüki § 5⁷ sellest vastuoluliselt, et loomi teise liikmesriiki viiva varjupaiga tegevusloa kontrolliesemeks on üksnes komisjoni delegeeritud määruse (EL) 2019/2035 artikli 11 nõuded ning § 5⁶, et muu varjupaik peab vastama eelnõus toodud varjupaiga nõuetele.** Ehk seadus loob selge eristuse. EL määruse nõuded, millele liikmesriiki loomi viiv varjupaik peab vastama, on aga sisult oluliselt leebemad, kuna ei sisalda kohustusi personalile, vastutavale isikule ega veterinaararstile ega ole ka niivõrd detailsed kui juurde lisatud ministri määrukses, kusjuures § 5⁹ (varjupaiga töötajad) näib täielikult ja sõnaselgelt kehtivat üksnes tavalisele, loomi liikmesriiki mitte viivale varjupaigale.

Samasuguseid küsitavusi uute nõuete kohaldumisel tekitavad ka rakendussätted. **Nimelt näeb eelnõu ette loomakaitseseaduse rakendussätete täiendamise (§ 81¹), mille kohaselt juba loomi teise liikmesriiki viivate varjupaikade tegevusloa olemasolul loetakse uue peatüki 2² nõuded täidetuks.** Praktikas tähendab see, et selliste varjupaikade puhul ei kontrollita täiendavaid nõudeid (sh lisanduvad personalinõuded – töötajad, vastutav isik, vastutav veterinaar, ja ministri määruse kavandis toodud detailsemad nõuded), vaid loetakse need automaatselt täidetuks (olenemata sellest, et § 5⁴ ja ministri määruse kavandi sõnastusest tulenevalt justkui peaks ka liikmesriiki loomi viiv varjupaik uusi nõudeid täitma).

Selline olukord loob ebaselguse ja põhjendamatu eelise varasemalt tegevusloa saanud varjupaikadele ning kohtleb ebavõrdselt ja rangemalt neid varjupaiku, kes peavad alles uut tegevusloa taotlema. Samuti ei ole kooskõlas hea seadusloome põhimõtetega, et sama tegevusala ettevõtetele kehtestatakse erineva rangusega nõuded (tegevusloa kontrolliese) sõltuvalt sellest, kas tegevusloa taotlemine toimub enne või pärast seaduse jõustumist.

3.2. Eelnõu regulatsioon on ebaselge „varjupaiga“ definitsiooni sisustamisel ning seletuskirjas toodud tõlgendusest lähtuvalt ei arvesta hoiukodude võrgustikul tegutsevate ühingute eripära ning sunnib peatama nende ühingute tegevuse

Seaduse uus peatükk kehtestab kõigile komisjoni delegeeritud määruse (EL) 2019/2035 artikli 2 punktis 8 nimetatud isikutele kohustuse taotleda varjupaiga tegevusloa. Nimetatud määruse tähenduses on varjupaik ettevõtte (ingl. *establishment*), kus peetakse endisi hulkuvaid, metsistunud, kaotatud, hüljatud või konfiskeeritud maismaaloomi, kelle tervisestaatus ei pruugi kõigi loomade puhul ettevõttesse sisenemise ajal teada olla. Komisjoni delegeeritud määruse 2016/429 artikli 4 punktis 27 on sisustatud ettevõtte

(*establishment*) mõiste – so hoone, struktuur või loomade väljas pidamise korral keskkond või koht, kus loomi peetakse või loomset paljundusmaterjali hoitakse ajutiselt või alaliselt. Seega on varjupaiga mõiste määruise 2019/2035 mõttes piiritletud kitsalt ehitise/rajatisega ehk klassikalised varjupaigad. Ehkki komisjoni delegeeritud määruise 2019/2035 artikli 2 punkt 8 katab oma sõnastuselt klassikalised varjupaigad ehk konkreetsed rajatised/ettevõtted, on eelnõu seletuskirjas aga märgitud, et **varjupaigana käsitatakse ka ettevõtteid, kellel puudub loomade pidamiseks üks suurem rajatis ja kes kasutavad loomade pidamiseks hoiukodude võrgustikku**. Sellest järeldub, et eelnõu koostaja soovib siiski laiendada varjupaiga nõuded Komisjoni delegeeritud määruise 2016/429 artikli 4 punktis 24 nimetatud ettevõtjatele (ingl. ‘operator’) ehk iga füüsiline või juriidiline isik, kes vastutab loomade eest, sealhulgas piiratud kestusega ajal, v.a lemmikloomapidajad ja veterinaararstid. Küll aga ei tulene see selgelt eelnõu enda sätetest (see ei viita punktile 24 vaid üksnes punktile 27) ja eelnõu sisu ei ole seetõttu seletuskirjaga kooskõlas ning loob ebaselguse.

Uues peatükis toodud regulatsioon, kui see laieneb hoiukodude võrgustikul põhinevatele ühingutele, on küsitav ja üllatuslik, arvestades, et aruteludes väljendasid sellisel mudelil põhievad organisatsioonid selgelt, et tegevusloa taotlemine ei ole olemuslikult tegevuse viisist tulenevalt võimalik ning palusid sellega kindlasti arvestada ja kehtestada vastavad erandid, võttes muuhulgas arvesse, et teatamiskohustus lasub niikuinii kõigil isikutel (*operators*), kes peavad loomi ajutiselt nende omandiõiguse üleandmise eesmärgil (ehk et teatamiskohustust täitnud isikute üle on eelnõu seletuskirja viidatud ülevaade ja kontroll). Rahvusvaheliselt tunnustatud “foster-based rescue” mudel ei ole identne varjupaigaga ning selle puhul ei ole realistlik täita klassikalisi varjupaiganõudeid. Näiteks ei ole neil kindlaid rajatise ja hooneid, kuhu loomi kokku koondatakse ega oma veterinaari, vaid kasutatakse koostööpartneritest loomakliinikuid üle Eesti. Sellegipoolest on veterinaarabi, heaolunõuete järgimine ning dokumenteerimine neil reeglina hästi korraldatud.

Regulatsioon sellisel kujul **sunnib peatama hoiukodude võrgustikul põhinevate tänuväärsete MTÜ-de tegevuse**, sest kehtestatavad nõuded on **olemuse poolest rajatisepõhised** ja neid ei ole sisuliselt võimalik täita hoiukodudel toimiva süsteemi puhul. Sellistes hoiukodudes viibib igal aastal **tuhandeid loomi**, kellele tagatakse reeglina kodused tingimused, individuaalne hool, kiire veterinaarabi (erinevad veterinaarid sõltuvalt hoiukodu asukohast) ja oluliselt paremad tingimused kui klassikalises varjupaigas (ehk kodune keskkond, aga ka sellest tulenevalt väiksem nakkushaiguste leviku oht – ka seletuskirjas on toodud klassikalise varjupaiga puhul esile suurenenud oht taudipuhangutele – see oht on hoiukodudes aga minimeeritud).

Selliste MTÜ-de kaudu saab iga aasta abi rohkem loomi, kui klassikalistes varjupaikades. Kui nende MTÜ-de tegevus seatakse tegevusloa nõude alla, mida sisuliselt ei ole võimalik täita, **halveneb loomade olukord drastiliselt, sest suur hulk loomi jääb abita, neid ei ole võimalik olemasolevatesse varjupaikadesse majutada ning lahendusena hakatakse loomi veelgi rohkem hukkama.**

Praegu sätestab eelnõu mh, et:

- varjupaiga pidajal peab olema tegevusluba, mis antakse konkreetse varjupaiga asukoha ja rajatiste järgi;
- tegevusloa taotluses tuleb esitada andmed varjupaiga asukoha, rajatiste ja maksimaalse loomade arvu kohta;

- varjupaigal peab olema kohapealne vastutav isik ja töötajad;
- varjupaiga juurde tuleb määrata **konkreetne veterinaararst**, kes vastutab varjupaigas peetavate loomade tervise ja heaolu eest.
- Varjupaigal peavad olema eraldi ruumid/ehitised karantiiniperioodil pidamiseks, erinevatele loomaliikidele ja eri soost loomadele, ruum veterinaarseteks menetlusteks, sööda ja muude vahendite hoidmise ruum, loomaga tutvumise ruum (*kui varjupaigas on kuni 5 samaliigilist looma siis ei ole nõutud karantiiniruum ega ka ruum veterinaarseteks menetlusteks*)
- Varjupaigal peab olema bioturvalisuse kava varjupaigas rakendatavate bioturvameetmete kohta

Kõik need nõuded on lahutamatu seotud kindla rajatise/hoone olemasoluga. Hoiukodude võrgustiku puhul:

- puudub kindel rajatis, kus loomi selliselt koos peetakse;
- loomade arv sõltub vabatahtlike hoiukodude olemasolust ja võimekusest, mis ajas on muutuv;
- puudub kohapealne töötajaskond, sest loomad viibivad eraisikute kodudes;
- veterinaarteenust osutavad erinevad kliinikud ja arstid, seega ei saa määrata ühte "varjupaiga veterinaari".

Hoiukodude võrgustikul põhinevas mudelis ei ole need nõuded lihtsalt kohandatavad – need on juba olemuslikult sõnastatud klassikalise rajatisepõhise varjupaiga jaoks.

Kavandatav loakohustus ei ole kahtlemata proportsionaalne ulatuses, milles see hõlmab hoiukodude võrgustikel tegutsevaid MTÜ-sid. Seletuskirjas esitatud väide justkui kaasneks muudatustega mõõdukas halduskoormuse kasv varjupaiga pidajale, on ebaõige. Täna tegutsevad lisaks hoiukodude võrgustike kõrval ka sellised väiksemad ühingud, kellele on mõned kassitoad või koerte keskused (st, kes ei ole omavalitsuste partnerid hulkuvate loomadega seonduva osas), kuid nemad peaksid tegevuse jätkamiseks tegema oluliselt suurema investeeringu. Vahendite puudumise tõttu tuleb ka neil vastav tegevus lõpetada.

ELL-le jääb arusaamatuks, miks ei ole juba kehtiva teatamiskohustuse kaudu võimalik eelnõu seletuskirjas märgitud eesmärgi saavutada, arvestades, et teatamiskohustus täidab mitmeid tegevusloa nõude kehtestamise eesmärgi. Seletuskiri mõnab, et varjupaikadele/ettevõtjatele on juba teatamiskohustus (PRIA andmekogu), kuid see pole toiminud, sest osa isikuid ei täida teatamiskohustust. ELL rõhutab, et tegevusloa nõue ei paranda nende isikute käitumist – seaduskuulekuse puudumise probleemi ei lahenda rangema loa kehtestamine, vaid tõhus järelevalve ja sanktsioonid. Kahtlemata on eelnõu seletuskirjas toodud eesmärgid – ülevaade, bioohutus, heaolu, illegaalne äri – on saavutatavad vähem koormavate meetmetega, sh teatamiskohustuse korrastamine, registripõhine nähtavus, järelevalve tugevdamine ning miinimumnõuded loomade pidamisele (sh hoiukodudes - nt vaktsineerimine, dokumenteerimine, arvestus, isoleerimine, hügieen, dokumentatsioon, järelevalve kontaktisiku nõue jne).

Seletuskirja mitmed põhjendused ei haaku aga varjupaikades esinevate probleemidega. Illegaalse loomaveo ja „loomavabrikute“, aga ka illegaalse tõuaretuse ja illegaalse äri probleem **ei ole varjupaikadele** (sõna otseses mõttes hulkuvate loomade pidamise kohtade) iseloomulik ja varjupaikade enda tegevusest tulenev probleem. Niinimetatud loomavabrikute

ja illegaalse veo ja aretuse tegevuse tõkestamine käib **liikumise, märgistuse, piirihalduse, kaubanduse ja järelevalve** kaudu, **aga ka otseselt aretustegevuse reguleerimise kaudu**, mitte varjupaikadele tegevusloa nõude kehtestamise kaudu. Seega ei ole varjupaiga tegevusloa nõude kehtestamine mitte kuidagi **sobiv instrument** nende riskide maandamiseks ja seletuskirjas sellele argumendile tuginemine ei ole põhjendatud. Need argumendid kehtivad ka seletuskirjas tõstatatud probleemile, mille kohaselt on teada varjupaiku, kus loomakaitseaduse nõudeid ei järgita (loomade heaolu pole tagatud) ja tegeletakse loomade müügiga, kuid ka see probleem on otseselt tõhusa järelevalve kaudu lahendatav – st JV kontroll-ettekirjutus-loomade äravõtmine—süüteo menetlus karistamiseks- loomapidamiskeeld – mitte tegevusloa nõude kehtestamise kaudu. Seetõttu jääb arusaamatuks, miks eelnõu koostaja ei tegele järelevalve probleemide lahendamisega.

Seletuskirjas toodud statistika süüteo menetluste arvust on aga kahetsusväärne – üle 10 aasta on väärteomenetlusi looma heaolu puudutavates juhtumites viidud läbi maksimaalselt 1-2 menetlust aastast, ent loomi on selle aja jooksul omanikelt ära võetud halva kohtlemise tõttu tuhandeid. Avalikkuse ette on toodud lugematu hulk juhtumeid Põllumajandus- ja Toiduameti (PTA) ametnike tegevusetusest ja loomapidajate karistamatusest, sh väga mitmetest loomavabrikutest, kus loomi on võetud ära korduvalt, ent loomapidamisõiguse äravõtmiseni ametnikud menetlust ei suuna ja karistusmenetlust ei algata. Jääb arusaamatuks, kuidas neid loomi aitab tegevusloa nõude kehtestamine? ELL on seisukohal, et sellist järelevalve suutmatust ei saa lahendada mitte kuidagi tegevusloa nõude kehtestamisega.

Seletuskirjas toodud väide, et varjupaigad tegutsevad peamiselt annetajate toel, ei saa samuti olla ratsionaalne põhjendus tegevusloa nõude laiendamisele. Vastupidi – see argument hoopis kinnitab, et kavandatav regulatsioon ei ole realistlik ega proportsionaalne. **Annetustel põhinevad ühingud ei oma reeglina muid, sh avaliku teenuseosutaja ressursse (va suuremad klassikalised ja täna juba luba omavad varjupaigad, kes on omavalitsuste lepingulised partnerid).** Kui neile panna peale samad rajatisepõhised nõuded nagu suurtele varjupaikadele, siis see ei tugevda loomade kaitset, vaid viib vabatahtlike tegevuse seiskumiseni. Annetuspõhisel organisatsioonil puudub võimekus investeerida kümneid tuhandeid eurosid rajatiste ehitamisse või täiskohaga personali palkamisse. Kui eelnõu koostaja tõdeb, et loomakaitsega tegelevad ühingud tegutsevad ühiskonna annetuste toel, siis on vastuoluline tekitada selliseid ebamõistlike nõudeid ja kulutusi, mis vastavate ühingute tegevuse peatavad. Kui väiksemad ja hoiukodude võrgustikel põhinevad organisatsioonid oma tegevuse lõpetavad, ei ole omavalitsused suutelised seda võimekust üle võtma – eelarved on piiratud ja varjupaigad täis. Praktikas tähendab see, et loomi hakatakse rohkem eutaneerima, mis on otseses vastuolus seletuskirjas märgitud eesmärgiga loomade heaolu parandada. Sellist mõju ei ole aga hinnatud ega kuidagi käsitletud. Lisaks ei ole kavandatavas eelnõus lisatud tegevusloa kontrolliesemesse mitte ühtegi sellist sätet, mis puudutaks annetuste kasutamist või nende läbipaistvust. Seejuures ei saa annetustega seonduv puudutada mitte kuidagi varjupaiga tegevusloa. Tuleb rõhutada, et kõigile hulkuvatele loomadele kodu otsimisega tegelevatele ühingutele laieneb teatamiskohustus, nad peavad arvestust ja tegutsevad valdavalt läbipaistvalt. Probleemsed juhtumid – mis on pigem erandlikud - vajavad lahendust aga läbi järelevalve ja sanktsioonide, mitte tegevusloa.

Seletuskirjas on viidatud ka sellele, et täna võib teoorias iga füüsiline isik pidada end varjupaigaks ja tegeleda hulkuva looma püüdmisega ja looma endale võtta. Sellised väited ei ole kindlasti korrektsed. Ühtlasi ei piira kavandatav regulatsioon ka edaspidi hulkuva looma valdusesse võtmist ja seda ei takista ka tegevusloa nõue. Ka ei ole täna see olukord praktiline

probleem – vastupidiselt on varjupaigad täis ja loomadele ei ole neis kohta. Inimesed teavitavad hulkuvatest loomadest aktiivselt nii kohalikke omavalitsusi kui loomakaitseorganisatsioone. Tavalised inimesed ei kipu aga niisama looma endale võtma. Seega näib eelnõu koostaja tegelevat nn teoreetilise probleemiga, mis praktikas on marginaalse tähtsusega. Looma selline ebaseaduslik omandamine (leidsin ja lihtsalt tahan/võtan endale) on välistatud täna kehtivate õigusaktidega, sh põhiseadus, asjaõigusseadus (sh leiu sätted). Selleks, et loom ikka omanikuni jõuaks ja iga hulkuva looma oma valdusesse võtnud isik täidaks sellekohast teavitamiskohustust (teave hulkuva looma leidmisest ja omaniku otsimisest/looma kirjelduse avaldamine), on aga tehtud eelnõu koostajale korduvalt ettepanekud (sh rahvaalgatused) kehtestada seadusega kohustused looma kiibi või muu märgistuse kontrollimiseks ja looma leidmisest teavitamiseks. Ühtlasi on tehtud aastaid ettepanekud ka üleriigilise kiipimiskohustuse kehtestamiseks ja registri loomiseks, mida paraku siiani pole tehtud. Need on koosmõjus aga oluliselt leebemad, efektiivsemad, sobivamad ja märksa loomasõbralikumad abinõud, millega olukorda tegelikult lahendada saab.

Tuleb rõhutada, et loakohustuse olematu kasu ei kaalu üles tekitatavat kahju: hoiukodudel rajanevate MTÜ-de tegevus seiskub, tuhanded loomad jäävad abita, hukkamised sagenevad, taudiriski tegelik pilt halveneb (koondamine rajatistesse tõstab riske), KOV kulud kasvavad. Seletuskirjas esitatud argumendid ja probleemid, milleks tegevusluba väidetavalt on vajalik, ei ole seotud aga varjupaikade tegevusega.

ELL teeb ettepaneku regulatsioon sellisel kujul eelnõust välja jätta või alternatiivselt seada eelnõusse selgesõnalise välistus, et hoiukodude võrgustikena tegutsevad MTÜ-d ei kuulu LoKS-i varjupaiga tegevusloa kohustuse alla (nt et varjupaigana LoKS tähenduses ei käsitata isikut, kes peab hulkuvaid loomi hoiukodude võrgustikus kodumajapidamistes ning ei halda ühtset loomapidamise rajatist. Sellisele organisatsioonile ei kohaldata §-des 54–59 sätestatud varjupaiga tegevusloa kohustust ja varjupaigale kehtestatud nõuded) või kohandada hoiukodude võrgustikul põhinevate MTÜ-de tegevusloa kontrolliese arvestades sellisel mudelil põhinevate MTÜ-de tegevuse iseloomu (kohandatud eriregulatsioon).

4. EUTANAASIA SÄTTED

Kavandatud eutanaasia regulatsioon on loomavaenulik ja riivab ka inimeste põhiõiguseid, st rikub jämedalt omaniku õigust oma looma elu üle otsustada. Veterinaararstile antav õigus teha eutanaasiaotsus sõltumatult omanikust riivab omandiõigust ja eraelu puutumatust, suurendab meelevaldsete otsuste riski ning on vastuolus loomakaitseseaduse põhimõttega, et eutanaasia on viimane abinõu. Omaniku kõrvalejätmine vähendab ka usaldust veterinaaride vastu. Varjupaika sattunud looma kohese hukkamise regulatsioon loob seadusliku võimaluse loomade veelgi massiliseks hukkamiseks.

Eelnõu § 1 lg 5: paragrahvi 18 lõige 1 muudetakse ja sõnastatakse järgmiselt: „(1) Eutanaasia on looma hukkamine, kui ellujäämine tekitaks loomale kestvaid kannatusi või kui tema liigiomane eluviis osutub võimatuks.“;

Eelnõu § 1 lg 6:

paragrahvi 18 täiendatakse lõigetega 1¹–1³ järgmises sõnastuses:

„(1¹) Eutanaasia läbiviimise vajaduse otsustab veterinaararst.

(1²) Veterinaararst võib eutanaasia läbiviimise vajaduse otsustamisel arvestada looma omaniku soovi, kui see on veterinaararsti hinnangul põhjendatud.

(1³) Püütud hulkuva looma suhtes ei kohaldata käesoleva seaduse § 5 lõikes 2 sätestatud tähtaega, vaid tema suhtes viiakse läbi eutanaasia, kui see on veterinaararsti otsusel vajalik.“

Kehtiv regulatsioon:

- § 5 lg 2: hulkuvat looma võib hukata alles pärast vähemalt kahenädalast tähtaega, mille jooksul tuleb üritada omanik kindlaks teha või uus omanik leida. See on puhvri- ja kaitsemeede (sh omandiõiguse kaitse, loomakaitse), mis annab loomale reaalse võimaluse ellu jääda.
- § 18 lg 1: eutanaasia on lubatud ainult omaniku algatusel või kaastundest kui loom kannatab või tema liigiomane eluviis osutub võimatuks.
- § 18 lg 2–5: eutanaasia peab olema veterinaararsti tehtud, vähimate kannatustega, keelatud meetodid on loetletud.

Kehtiv süsteem tagab, et hulkuva looma hukkamine on viimane abinõu ja enne seda tuleb teha jõupingutusi omanikuga kontakti saamiseks või uue kodu leidmiseks.

Eelnõu muudatused:

- § 18 lg 1 uus sõnastus: kaotatakse sõna „omaniku algatusel või kaastundest“. Alles jääb ainult loom ise ja tema olukord – kui ellujäämine tekitab kannatusi või liigiomane eluviis osutub võimatuks.
- § 18 lg 1^{1–12}: veterinaararst otsustab eutanaasia vajaduse ja võib üksnes arvestada selle juures omaniku soovi.
- § 18 lg 1³: püütud hulkuva looma suhtes ei kohaldata § 5 lg 2 kahenädalast tähtaega – ehk veterinaar võib teha eutanaasia kohe, kui leiab selle vajalik olema.

ELL-le ei nõustu sellega, et omanikult võetakse otsustusõigus oma looma elu üle ja antakse see sõltumata olukorrast veterinaarile. Eutanaasia sätted eelnõus toodud kujul loovad aluse eutanaasiale kui tavapraktikale, mitte erandlikule nagu see on olnud seni.

Jääb arusaamatuks, miks on tehtud välistus, et püütud hulkuva looma suhtes § 5 lg 2 kohast tähtaega ei kohaldata, liiatigi olukorras, kus rahvaalgatuste kaudu on nõutud selle tähtaja pikendamist. Lisaks võimaldab eelnõu sõnastus varjupaika toimetatud looma hukkamise ka juhul, kui ei esine olukorda, et ellujäämine tekitab loomale kannatusi või liigiomane eluviis osutub võimatuks. Täpsustatud ei ole millel põhineb veterinaararsti vajalikkuse otsustamine. Kehtiv kahenädalane tähtaeg on minimaalne ajaline puhver, mis võimaldab omanikel looma otsida või varjupaigal uut omanikku leida. Tähtaja eemaldamine loob reaalse ohu, et loomad hukatakse kiirustades (nt mugavuse, ruumipuuduse või kulu kokkuhoiu tõttu), mitte ainult siis, kui see tuleneb looma tervislikust seisundist ja sellega seotud edasise liigiomase eluviisi võimatusest.

Juhul, kui eelnõu koostaja soov on vältida olukordi, kus omanikud loomi mugavusest või majanduslikel põhjustel eutaneerivad, siis tuleb ka sellest lähtuda. Siinkohal rõhutab ELL, et kehtiv õigus juba piiritleb selgelt eutanaasia üksnes juhtudele, kus loom kannatab või tema liigiomane eluviis osutub võimatuks, olgu selleks omaniku algatus või muu isiku kaastundel

põhinev algatus. **Hetkel on aga kehtestatud regulatsioon, mis võimaldab hukata loomi meelevaldselt ja omaniku tahtest sõltumatult, sh varjupaigas ka veterinaari sellisel otsusel, mis ei pea põhinema looma tervises seisundil.**

Antud juhul ei ole arvestatud, et reeglina tunneb omanik oma looma kõige paremini ja võib pakkuda alternatiivseid lahendusi (ravivõimalused, erihooldus, liikumispirangud jms). Veterinaararst ei saa ühe lühikese kohtumise põhjal alati hinnata looma elukvaliteeti võrreldes sellega, kuidas loom igapäevaselt kodus toime tuleb. Omaniku õiguse välistamine vähendab usaldust veterinaaride vastu ja võib tekitada hirmu, et loom võetakse neilt ära ja hukatakse nende tahte vastaselt. See omakorda võib viia selleni, et loomad ei saa vajalikku ravi. Ilma omaniku nõusolekuta otsustamine võib viia olukordadeni, kus loom hukatakse kuigi ta oleks võinud veel kvaliteetselt elada.

Avalikkus ja loomakaitseorganisatsioonid on korduvalt nõudnud hulkuvate loomade kaitse paremat tagamist (sh kahenädalase tähtaja pikendamist, mitte kaotamist). Kui veterinaar saab otsustusõiguse, sh varjupaigas loom koheselt hukata olenemata tervises seisundist, siis on see avaliku ootuse ja loomakaitse reeglite vastane.

Rahvusvaheline praktika näeb ette, et eutanaasia on eranditult viimane abinõu ja otsus tehakse üldreeglina omaniku ning veterinaari koostöös, kuid mitte omaniku tahte vastaselt.

Lisaks ei pruugi veterinaari otsus lähtuda ravivõimalustest, mis on tänapäeval mitmekesised (valuvaigistid, taastusravi, erihooldus, ravi kättesaadavus ja võimalused teistes riikides), mis võivad anda loomale väärika elu, isegi kui tema tervis pole ideaalne. Omanik peab saama otsustada lähtuvalt oma ja alternatiivsete võimaluste olemasolust. Paljud MTÜ-d ja vabatahtlikud on valmis pakkuma erihooldusega kodusid, kui omanik ei suuda. Kui veterinaar saab üksinda otsustada, võib selline võimalus jääda kasutamata.

Eelnõu seletuskirjas toodud oodatav mõju justkui ei peaks omanik enam eutanaasia otsust üksinda tegema ja saab toetuda veterinaararsti pädevale hinnangule, ei ole adekvaatne. Seletuskirja argument, et muudatus vähendab omaniku tarbetut süütunnet, on samuti äärmiselt küsitav – eutanaasia otsus on oma olemuselt alati raske ning selle emotsionaalset koormust ei saa seadusandlikult kõrvaldada. ELL juhib tähelepanu, et ka täna tehakse eutanaasia otsus reeglina koostöös veterinaararstiga: veterinaar hindab looma seisundit ja annab omanikule soovitusi, kuid **lõplik otsustusõigus on erinevalt eelnõus kavandatud siiski looma omanikul**. Omaniku rolli vähendamine ja vastutuse üleviimine veterinaararstile ei suurenda looma heaolu ega omaniku kaitset, vaid loob olukorra, kus otsuse teeb ühepoolset kolmas isik, jättes kõrvale inimese, kes looma kõige paremini tunneb ja tema eest igapäevaselt vastutab.

ELL juhib tähelepanu, et seletuskirjas on ekslikult viidatud justkui saaks omanik otsustada looma eutanaasia läbiviimise vajaduse üle. Väljavõtte seletuskirjast: „*Muudatuste kohaselt võib looma eutanaasia läbiviimise vajaduse üle otsustada lisaks looma omanikule ka veterinaararst ning vajaduse korral võib veterinaararst võtta vastu eutanaasia otsuse kannatava hulkuva looma puhul, kelle omanikku ei ole võimalik tuvastada.*“ See on täna tagatud ka kehtivas õiguses, kuid seletuskirja argumentatsioon ja võimalused ei peegelda kuidagi eelnõu enda vastavat sõnastust, mis annab sellise õiguse ühepoolset üksnes veterinaararstile.

Seletuskirjast võib välja lugeda ka eelnõu koostaja tahet anda veterinaarile otsustusõigus juhul, kui loomaomanik on pahatahtlik või emotsionaalselt ebaadekvaatne ja soovib õigustamatult looma hukkamist – seda eelnõu ei peegelda ning see ei saa olla kuidagi argument, mis võimaldab anda otsustusõiguse veterinaarile kõigil juhtudel. Juhul, kui

eesmärk on vältida just õigustamatut hukkamist, siis ka täna saab veterinaar sellest keelduda ja lähtuda otseselt LoKS-st, mis seob eutanaasia üksnes terviseseisundist tuleneva olukorraga. Ühtlasi saab veterinaar pakkuda omanikule alternatiivseid võimalusi, nt teha ettepanek loomast loobumiseks loomast, võtta ühendust loomakaitseorganisatsioonidega jne. **Juhul, kui LoKS vajab eelnõu koostaja hinnangul veelgi selgemat sõnastust pahatahtlike omanike jaoks (terviseseisundil mittepõhinevad eutaneerimised), siis peakski veterinaararsti otsustusõigus piirdumagi vaid vastava olukorraga, mitte laienema kõigile juhtudele.**

ELL eelnõus toodud eutanaasia regulatsiooni mingil juhul ei toeta ja palub selle eelnõust välja jätta.

5. LEMMIKLOOMADE PIDAMISE NÕUDED

Eelnõule on lisatud ministri määruse kavand, millega on muudetud Põllumajandusministri 24.07.2008 määrust nr 76 „Lemmikloomade pidamise nõuded“.

5.1. Eelnõu § 1 lg 2: paragrahv 4 lõige 1 sõnastatakse järgmiselt: „(1) Lemmiklooma pidamise ruumi või ehitise valgustus peab vastama peetava looma bioloogilistele vajadusele. Igale loomaliigile tuleb tagada sobiv valgustusperiood ja sobiv valguse intensiivsus.“

Kehtiv § 4 lg 1: (1) Lemmiklooma pidamise ruumi või ehitise valgustus peab võimaldama loomal järgida liigiomaseid käitumisharjumusi. Valgustus ei tohi põhjustada loomale stressi ega ebamugavust.

ELL hinnangul on põhjendamatult ja loomade heaoluga vastuolus eemaldatud lause „Valgustus ei tohi põhjustada loomale stressi ega ebamugavust“.

5.2. Eelnõu § 1 lg 7: 7) paragrahvi 9 tekst loetakse lõikeks 1 ja paragrahvi täiendatakse lõikega 2 järgmises sõnastuses:

„(2) Koera tuleb sotsiaalse kontakti eesmärgil ja liikumisvajaduse rahuldamiseks vähemalt kaks korda ööpäevas vähemalt pooleks tunniks jalutama viia või võimaldada tal liikuda muul viisil.“;

ELL nõustub, et loomapidajale tuleb kehtestada sellekohane kohustus, kuid **selguse tagamiseks tuleb täpsustada, et § 9 (koera liikumisvajaduse rahuldamine) ühes uue lg-ga 2 kehtib kõikide pidamisviiside puhul – sh nii väliaedikus (§ 11), kui puuris (§ 13) pidamisele.** Eelnõu seletuskirjas on küll esile toodud, et Tallinna Ringkonnakohus oma 22. detsembri 2022. a otsuses nr 3-21-2038 leidnud, et nende normide (§ 9, § 10) sõnastuse põhjal ei ole üheselt selge, milline on ketis peetav koer ning kuidas on omavahel seotud § 9, mis

sätestab koerale piisava liikumisvajaduse rahuldamise, ning § 10, milles loetletakse koera ketis pidamise tingimused. Kohus märkis, et selline sõnastus tekitab ebaselge olukorra loomapidajale ja järelevalveorganile: mõlema jaoks on keeruline õigusaktidest aru saada ja neid asjakohaselt täita .

ELL lisab, et samas kohtuasjas tõi kohus esile, et määrust nr 76 saab tõlgendada nii, et § 9 sätted liikumisvajaduse rahuldamisele ei kohaldu nt ketis peetavale koerale (§ 10 alusel ketis peetav koer), tuues välja järgneva: *saab järeldada, et määrusandja arvates tuleb ketis peetava koera puhul loomapidajal täita määruse nr 76 §-s 10 sätestatud nõudeid koera liikumisulatusse ning §-s 10 ettenähtud nõuete (s.o sisuliselt keti minimaalse pikkuse) kehtestamisel on silmas peetud, et see tagab ketis peetava koera liigiomase liikumisvajaduse (vrd puuris peetav koer, kelle puhul on eraldi sätestatud nõue viia teda iga päev jalutama).*

Samas ei ole selles kohtulahendis viidatud ebaselgust kõrvaldatud, ehkki see näib olevat eelnõu koostaja eesmärk. Seetõttu on vaja sõnaselgelt täpsustada, et § 9 kohaldub sõltumata sellest, millisel viisil koera peetakse (sh nt väliaedikus, siseruumis, puuris jne) ehk tegemist on üldsättega.

Seetõttu teeb ELL ettepaneku sõnastada määruse § 9 järgmiselt:

§ 9. Koera liikumisvajaduse rahuldamine

(1) Koerale tuleb tagada igapäevane võimalus rahuldada liikumisvajadust, arvestades tema suurust, vanust, tervises seisundit ja temperamenti.

(2) Koera tuleb sotsiaalse kontakti eesmärgil ja liikumisvajaduse rahuldamiseks vähemalt kaks korda ööpäevas vähemalt pooleks tunniks jalutama viia või võimaldada tal liikuda muul viisil.

(3) Käesoleva paragrahvi nõudeid kohaldatakse sõltumata pidamisviisist, mh ketis pidamise (§ 10), väliaedikus pidamise (§ 11), kuudis pidamise (§ 12) ning puuris või muus selletaolises ruumis pidamise (§ 13) korral. Käesolevas paragrahvis sätestatud nõuded ei muuda sätteid, mis näevad ette looma liikumisvajaduse rahuldamisele rangemad nõuded.

Ühtlasi tuleb sel juhul tunnistada kehtetuks § 13 lg 4, mis näeb ette, et kui koera peetakse puuris või muus selletaolises ruumis, tuleb teda viia jalutama vähemalt kaks korda päevas. Arvestades, et § 9 kohaldub kõigile pidamisviisidele ja on detailsem, kehtestades jalutuskäigu minimaalse kestuse, ei ole põhjendatud jätta jõesse sellele vastuolulist leebemat sätet.

Ühtlasi ja arvestades, et rahvaalgatuste raames on ühiskond soovinud nii kasside kui koerte püsivat puuris pidamise keelamist, siis teeb ELL ettepaneku kehtestada ka täiendavad piirangud kasside ja koerte puuris pidamisele. Samuti on tehtud ettepanekud koerte väliaediku minimaalsete mõõtmete suurendamiseks, kuid ka neid pole arvesse võetud. ELL teeb ettepaneku vaadata määrust nr 76 komplektselt ja teha asjakohased muudatused loomade heaolu arvestades kogu määruse ulatuses. Olukorras, kus koera püsivalt ketis pidamine (40 m² suurusel alal) on eelnõu koostaja hinnangul looma heaolu nõudeid eirav, ei saa seda olla ka koera püsivalt puuris hoidmine oluliselt väiksemal alal (kõige suurem puur on määruse järgi koeral vaid 4 m², kassil 1 m² ning määrus

võimaldab looma hoida sellises kitsikuses püsivalt). Üksnes 2 jalutuskäiku koerale päevas ei ole sellistes tingimustes piisav. Määruses tuleb kehtestada ka koera puuris hoidmisele piirangud ning selliselt, et see saab toimuda vaid ajutiselt. ELL hinnangul tuleb määratleda selgelt, et looma puuris pidamine on lubatud ainult ajutiselt ja erandkorras, nt ravi, karantiini või ohuhindamise eesmärgil.

Lisaks ei toeta ELL ka määruse nr 79 § 1 lg-t 17, millega kehtestatakse koerte ketis pidamist puudutavad rakendussätted (12. peatükk). ELL on sellekohased seisukohad esitanud käesoleva arvamuse punktis 2.

5.3. Eelnõu § 1 lg-ga 9 tunnistatakse määruse § 10 kehtetuks, kuid samal ajal lg-ga 8 täiendatakse §-i 10 lg-ga 6 järgmises sõnastuses: (6) Koera võib ketis pidada vaid sellise eluhoone vahetus läheduses, kus püsivalt elatakse.

Sellisel kujul määruse kavand on esmalt ebaselge (§-i lisatakse uus säte, ent samal ajal tunnistatakse § kehtetuks) ning siiski näib, et jõusse jäävad sätted, mis lubavad koera püsivalt ketis edasi pidada, ehkki tingimusega, et selle eluhoone vahetus läheduses, kus püsivalt elatakse.

Selline regulatsioon ei ole kooskõlas kavandatava LoKS muutmise eelnõuga, mille kohaselt koera püsivalt ketis pidamine keelatakse ja lubatakse vaid erandlikel tingimustel enne 2027 sündinud koertele. ELL on juba teinud ettepaneku lisada need erandlikud tingimused rakendussätetesse (vt eespool), mistõttu tuleb § 10 tervikuna kehtetuks tunnistada.

5.4. Eelnõu § 1 lg 7: määrust täiendatakse §-ga 8¹ järgmises sõnastuses:

§ 8¹. Lemmiklooma pidamine varjupaigas

(1) Püütud hulkuva lemmiklooma varjupaigas pidamise korral peab talle võimaldama rikastatud keskkonna ning peitumise ja puhkamise võimaluse.

(2) Varjupaigas loomade pidamiseks kasutatavaid ehitisi ja ruume ning vahendeid ja seadmeid peab korrapäraselt puhastama ja desinfitseerima.

(3) Loomade pidamiseks ettenähtud puurid peavad olema teineteisest eraldatud läbipaistmatust kõvast materjalist vaheseinaga. Vastamisi asuvad puurid peavad olema üksteisest vähemalt 1,5 meetri kaugusel.

(4) Koera pidamisel varjupaigas tuleb vältida agressiooni soodustavaid pidamistingimusi ja -võtteid.

(5) Koera jalutama viimise asemel võib kasutada eraldi selleks ettenähtud jooksuäedikut, kui koer saab seal enda liikumisvajaduse rahuldada.

(6) Kassil, keda peetakse puuris, peab olema korra päevas võimalik rahuldada oma liikumisvajadust väljaspool puuri vähemalt 30 minutit, välja arvatud karantiiniaja vältel puuris pidamise korral.

(7) Kui varjupaigas puuduvad loomaliigi jaoks sobivad pidamistingimused, tuleb sellesse liiki kuuluvale loomale leida teine pidamiskoht.“;

ELL hinnangul ei ole arusaadav, kuidas suhestub uus peatükk määruse muude nõuetega, st kas varjupaiga loomadele kohalduvad üksnes ja ainult §

8¹ nõuded või on tegemist erisätetega, mis kohalduvad koos muude määruse nr 76 sätetega võttes arvesse erisusi üksnes kattuvas osas. Seetõttu teeb ELL ettepaneku vastava sätte täiendamiseks.

5.5. Eelnõu § 1 lg 14: 14) paragrahv 15 lõige 2 sõnastatakse järgmiselt:

„(2) Toas või muus suures ruumis kassi pidamise korral peab ruumi pindala kassi kohta olema vähemalt 1,5 m². Tuba võib jagada osadeks, mis on eraldatud kõvade läbipaistmatute vaheseintega, mille kõrgus on vähemalt 2/3 ruumi kõrgusest. Ühes grupis peetavate loomade arv võib olla kuni 6.“;

5.6. Eelnõu § 1 lg 13:

„13) paragrahv 15 lõiget 1 täiendatakse teise lausega järgmises sõnastuses: „lga peetava täiskasvanud kassi kohta peab olema üks liivakast.“;

ELL jääb juba varasemalt esitatud ettepaneku juurde: Nõuded „üks kass – üks liivakast“ ja „maksimaalselt kuus kassi rühmas“ ei arvesta kodukeskkonna ega ka kasutusel olevate kassitubade tegelikkust ega loomade sotsiaalset kohandumist. Paljud hoiukodud suudavad tagada puhtuse ja heaolu ka siis, kui liivakaste jagatakse või kui kasside rühm on suurem.

Kavandatud piirangud, mis seavad maksimaalse rühmas peetavate kasside arvu ning lubavad ruumi jagamist läbipaistmatute vaheseintega osadeks ei ole põhjendatud. Selline nõue või lubadus ei arvesta tegelikku loomapidamise praktikat, hoiukodude ja varjupaikade ruumiliste võimaluste mitmekesisust ega kaasaegseid teadmisi kasside sotsiaalsest käitumisest ja heaolust.

Kasside pidamisel ei ole teaduslikku ega praktilist alust määrata jäik rühmasuuruse ülempiir ega soodustada ruumide füüsilist tükeldamist. Loomade heaolu sõltub eeskätt sellest, kas igal loomal on piisavalt ruumi, varjumisvõimalusi, sotsialane sobivus teiste loomadega ning kvaliteetne hooldus ja järelevalve. Ruumipõhise nõude (vähemalt 1,5 m² kassi kohta) sätestamine on piisav ja mõistlik tagatis loomade heaoluks.

ELL rõhutab, et grupeerimine peab lähtuma kasside iseloomust ja sotsiaalsest sobivusest, kasutuses olevate ruumide suurusest ja keskkonna mitmekesisusest, mitte järgalt määratud arvulisest piirist ega ruumi kunstlikust jagamisest. Ühingutel ja hoiukodudel on väga erineva suurusega ruumid, sh avarad kassitoad ja hallid, kus loomad saavad vabalt liikuda ja vajadusel ka peituda. Praktikas on täheldatud, et läbipaistmatud või kinnised vaheseinad suurendavad kasside stressi ja vähendavad nende heaolu, samas kui läbipaistvad võrkseinad või avatud planeering on toonud selget paranemist loomade sotsiaalses käitumises.

Seetõttu teeb ELL ettepaneku jätta välja rühmasuuruse ja vaheseintega ruumi jaotamise sätted, säilitades vaid pindala miinimumnõude (1,5 m² kassi kohta) ning üldise kohustuse tagada loomade heaolu ja vajadusel eraldada omavahel mittesobivad loomad.

6. KARISTUSMÄÄRADE TÕSTMINE

Eelnõu § 1 punktid 12 ja 13:

12) paragrahvi 66¹ lõikes 2, § 66² lõikes 2, § 66⁴ lõikes 2, § 66⁵ lõikes 2, § 66⁶ lõikes 2, § 66⁷ lõikes 2, § 66⁸ lõikes 2 ja § 66¹⁰ lõikes 2 asendatakse arv „3200“ arvuga „320 000“;
13) paragrahvi 66² lõikes 1, § 66⁶ lõikes 1, § 66⁸ lõikes 1 ja § 66¹⁰ lõikes 1 asendatakse arv „200“ arvuga „300“

ELL nõustub karistusmäärade tõstmisega.

7. MUUD TÄHELEPANEKUD

ELL juhib tähelepanu, et ilmselt ekslikult on jäänud eelnõu seletuskirja järgmise sisuga lõik „*Halduskoormuse tasakaalustamise reeglirakendamiseks kavandatakse olemasolevat halduskoormust vähendada sellisele loomapidajale, kes tegeleb lamba või kitse pidamisega, ning leevendada põllumajandusministri 27. augusti 2009. a määruses nr 91 „Nõuded lamba ja kitse pidamise ja selleks ettenähtud ruumi või ehitise kohta“ sätestatud ülemäära koormavaid loomapidamisnõudeid lamba ja kitse pidamise ruumi või ehitise kohta. Lamba- ja kitsekasvatusektorilt on saadud ettepanekud ning määruse muutmist käsitlevate töögruppide tööd on kavas alustada 2025. aasta sügisel.*“.

Eelnõus endas selliseid nõudeid, mis seostuksid kitsede ja lammastega, ei ole toodud, kuid ELL soovib siiski olla kaasatud, kui kitsede/lammaste heaolu tagavaid nõudeid loomapidaja kasuks leevendama asutakse.

/allkirjastatud digitaalselt/

Eestimaa Loomakaitse Liit
Tammiste Kassid MTÜ
Pesaleidja MTÜ
Ustav Süda MTÜ
MTÜ Kassi Elu
MTÜ Aita Mind Koju
MTÜ Zoriku hoiukodu
Väikeste Loomade Abi MTÜ
Saaremaa Lemmikloomade Turvakodu MTÜ
MTÜ Kassibi
Paikass MTÜ
Loomapäästegrupp MTÜ –
Julia Viljumovskaja Erahoiukodu
Ayuda MTÜ
Cats Help MTÜ
Hiiumaa Koduta Loomade Turvakodu MTÜ
MTÜ Paita Mind
MTÜ Piirideta Loomasõber
Tartu Kassikaitse MTÜ
Gabrieli Loomade Elu MTÜ
Kurrmäu MTÜ

Kontakt küsimuste korral: Piret Tees, Eestimaa Loomakaitse Liit, tel 56630918, e-post piret@loomakaitse.eu